

Intransitivityvinio subjekto žymėjimas vardininku ir / arba kilmininku*

LORETA SEMĒNIENĖ

Lietuvių kalbos institutas, Vilnius

In this paper the factors determining the use of the nominative and the genitive as markers of the intransitive subject in Lithuanian are examined. The following preliminary conclusions are formulated: subjects which are prototypical with regard to categorial properties are marked with the nominative, though this rule may be overridden by other factors connected with number, referentiality etc. Less prototypical subjects may be marked with the nominative or genitive; animacy is not the most prominent factor determining the choice. Definiteness and word order are important factors. Definite subjects in sentences with unmarked word order show a strong preference for the nominative. In less typical configurations such as VS_{def} or S_{indef}V, the nominative and the genitive are often used as markers of definiteness and indefiniteness respectively.

0. I VADINĖS PASTABOS

0.1. Lietuvių kalbos neigiamų intransitivityvinių sakinių subjektas¹ reiškiamas trejopai:

i) neigiamuose intransitivityviniuose sakiniuose, kaip ir teigiamuose intransitivityviniuose sakiniuose, vartojamas intransitivityvinio subjekto (toliau ir *subjekto*) vardininkas, pvz.:

- (1) *Jonas miega.*
- (2) *Jonas nemiega.*

* Straipsnis pradėtas rengti spaudai 2003 metais stažuotés Vokietijoje metu (Carl von Ossietzky universitas, Oldenburgas). Autorė nuoširdžiai dėkoja stažuotés vadovui prof. habil. dr. Gerdui Hentscheliui už visokeriopą pagalbą ir patarimus, taip pat stažuotę finansavusiam DAAD fondui (Vokietija). Prof. habil. dr. Axelui Holvoetui dėkoju už pastabas, išsakytas Gramatikos seminarų metu. Už atidū straipsnio skaitymą, vertingas pastabas bei pataisymus esu nuoširdžiai dėkinga dr. Rolandui Mikulskui ir straipsnio recenzentams.

¹ Lietuvių kalbos gramatikos tyrimuose vartojamos veiksnių, kaip sintaksinės kategorijos, ir subjekto, kaip semantinės kategorijos, sąvokos (Balkevičius 1963: 74tt; Paulauskiene 1994: 107tt, 115). Vienuose gramatikos darbuose teigiamų ir neigiamų intransitivityvinių sakinių subjekto vardininkas ir subjekto kilmininkas laikomi veiksniais (Ambrasas, ed., 1997: 476; Balkevičius 1963: 77), kitur neigiamų intransitivityvinių sakinių subjekto kilmininkas sintaksiškai aiškinamas kaip papildinys, o teigiamų intransitivityvinių sakinių subjekto vardininkas laikomas veiksniu (plg. Ulvydas, red., 1976: 291; Ambrasas, red., 1994: 606, 625; Labutis 1998: 220; Sirtautas, Grenda 1988: 25, 107; Paulauskiene 1983: 190tt). Veiksnys tradiciškai apibrėžiamas remiantis formaliu – linksmiu – kriterijumi ir sintaksinio ryšio tipu: juo papras tai laikomas vardininko linksniu išreikštasis vardažodis, kuris siejamas tarpusavio sąsajos ryšiu (derinamai plačiaja prasme) su tariniu (Ambrasas, red., 1994: 487; plg. Jablonskis 1957: 453t; Ulvydas, red., 1976: 279tt; Sirtautas, Grenda 1988: 54, 57, 86; Ambrasas, ed., 1997: 475t; Labutis 1998: 211tt). Straipsnyje vartojama *intransitivityvinio subjekto (subjekto)* sąvoka suprantama tipologiniu požiūriu; tokis intransitivityvinis subjektas žymi vienvečių predikatų vienintelį argumentą, kuris sintaksiniu požiūriu gali būti reiškiamas ne tik vardininku, bet ir kitaip linksmiais (kilmininku, naudininku, galininku ir pan.) (plačiau žr. Holvoet 1991: 50t, 80).

ii) teigiamų intranzityvinių sakinių subjekto vardininką keičia subjekto kilmininkas², pvz.:

- (3) *Jonas* yra namie.
- (4) *Jono* nėra namie³.

iii) neigiamuose intranzityviniuose sakiniuose, skirtingai nei teigiamuose, iš principo gali būti vartojamas tiek subjekto vardininkas, tiek kilmininkas, plg.:

- (5a) *Iš pradžių, kai atsisveikinau su „Žalgiriu“, buvo sunku. Dar tebežaisdamas puoselėjau viltį: baigsiu – imsiuos trenerio darbo. Betgi tada Kaune **neatsirado žmogus**, galėjės pasiūlyti man tokias pareigas. Jeigu nekviečia – nejaugi pradėsi pats prašytis?* KT
- (5b) *Gydytoją Reginą Valatkienę pakeitus kolegai šiauliečiui ne vienas medikas stebėjos: kodėl R. Valatkienė nebegalėt būti vyr. gydytoja, nejaugi Kaune **neatsirado žmogaus**, galinčio ją pakeisti? Apskrities vyr. gydytojas K. Stankaras šiandien sako besigailis, kad atstatydino R. Valatkienę.* KT
- (6a) *Dailininkas palaidotas Rasų kapinėse, bet **kapas** neišliko, nors vieta, kurioje buvo laidojami mokslininkai, žymūs dailininkai, visuomenės veikėjai, žinoma.* KT
- (6b) *Mirė poetas iš Švietėjas 1897 m. Varšuvoje, kur tuo metu gydėsi. Jo **kapo** neišliko.* Sovietmečiu S. Gimžausko vardas buvo nutylimas, né vienas jo eileraštis nebuvo spausdintas. KT
- (7a) *Prancūzams, lenkams, vokiečiams nebuvu išnykimo pavojaus, dar daugiau – jie absorbavo kitas tautas, jų sąskaita augo. Ir jiems **nekilo klausimas**: kas mes esame? Tai buvo lyg savaimė suprantamas dalykas.* KT
- (7b) *Skaitant Jurgio Jankaus laiškus, né karto **nekilo klausimo**: kiek čia yra kasdienybės žmogaus ir kiek yra rašytojo, tai yra žmogaus, kuriam talentas padeda į viską žvelgti [...] iš aukščiau.* KT

0.2. Kaip teigiamą literatūroje, pastaraisiais atvejais vieno iš linksnių vartojimas priklauso nuo intranzityvinio saknio semantinio tipo.

Leonardas Babby (1980a; 1980b: 225t), atsižvelgdamas į tai, kokiu linksniu neigiamuose intranzityviniuose sakiniuose yra žymimas subjektas, skiria *neigiamus konstatuojamius sakinius* (angl. *negated declarative sentences*) su subjekto vardininku ir *neigiamus egzistencinius sakinius* (angl. *negated existential sentences*) su subjekto kilmininku. Neigiamų egzistencinių sakinių kilmininku žymimas subjektas esąs neapibrėžtas ir tokie sakiniai paprastai yra reminiai, nors kartais galima fakultatyvi tema, žymima vienos nurodymu. Neigiamuose konstatuojamiusiuose sakiniuose saknio tema reiškiama apibrėžto subjekto vardininku, o predikatas su būtinu vienos reikšmės nurodymu žymi

² Apie atvejus, kai teigiamo saknio vardininkas keičiamas neigiamo saknio kilmininku (*neiginio kilmininku*) žr.: Ambrasas, red. (1994: 584), Šukys (1998: 107tt); plg. Ambrasas, ed. (1997: 668t).

³ Plg. Jono Šukio (1998: 68) teiginį: „Dėl vokiečių kalbos įtakos arčiau buvusios Prūsijos sienos ir žemaičių paribiais klaidingai pasakoma ir *Ji nėr namie* (= *Jos nér(a) namie*), [...] taigi nepaisoma, jog neiginiς linksnių čia turi keisti“. Akademiniéje lietuvių kalbos gramatikoje (Ambrasas, ed., 1997: 666tt, plg. Ambrasas, red., 1994: 625) teigama, kad intranzityvinių sakinių, kuriuose neigiamą ko nors egzistencija (visų pirmiai su *būti*), dažniau reikalauja kilmininko, o ne vardininko.

sakinio remą. Neigiamais konstatuojamaisiais sakiniais laikomi ir tokie atvejai, kai referentiškai apibrėžtas subjektas žymimas neiginio kilmininku (plg. sakinių (4)).

Vladimiro Borschevo ir Barbaros Partee (2002a: 5tt, 2002b: 8tt; 2002c: 8tt) nuomone, egzistenciniai sakiniai visada susiję su eksplisitiniu ar implicitiniu, t. y. paaikiškėjančiu iš platesnio konteksto, vietas nurodymu, žyminčiu sakinyje temą. Kitaip tariant, semantiniu požiūriu egzistencija visada susijusi su buvimu tam tikroje vietoje (angl. *being in a location*). Skirtingai nei Babby, autorai laikosi nuomonės, kad skirtumas tarp neigiamų *lokatyvinių sakiniių* (pagal Babby, konstatuojamų sakiniių), kuriuose subjektas paprastai žymimas vardininku, ir neigiamų *egzistencinių sakiniių*, kurių subjektas tipiskai reiškiamas kilmininku, greičiau susijęs ne su temos vs. remos skirtumais, bet su sakinio perspektyva, t. y. intranzityviniių sakiniių skirtumai remiasi *egzistencineje / lokatyvinėje situacijoje* (angl. *existence / location situation*) pasirenkamu *perspektyvos centru* (angl. *Perspectival Center*) (Babby terminais kalbant, tema). Egzistencinių sakiniių perspektyvos centras yra vieta, o lokatyviniių sakiniių – daiktas. Esama sakiniių, interpretuotinų kaip tarpiniai lokatyvinių ir egzistencinių sakiniių atvejai. Tokiais galima laikyti lokatyvinius sakinius su subjekto kilmininku (dar žr. Holvoet 2005: 3t)⁴.

0.3. Išsamiau nedetalizuojant klausimo istorijos bei skirtingų tyrejų nuomonių⁵, viena vertus, galima būtų teigti, kad žymėtuose neigiamuose intranzityviniuose (5a) – (7b) tipo sakiniuose subjekto žymėjimui pasirenkami du skirtingi linksniai rodo kokią nors (semantinę, sintaksinę ar kt.) sakinį priešpriešą. Kitaip tariant, taip teigiant būtų remiamasi prielaida, kad sakinio branduoliui⁶ priklausančios sintaksinės funkcijos (subjekto) žymėjimas skirtingu linksniu nėra atsitiktinis, bet yra motyvuotas. Kita vertus, būtų galima manyti, kad dviejų skirtingais linksniais žymimi sakiniių skirtumai iš principo yra neesminiai, o dviejų linksnių vartojimas pagrečiu yra iš esmės sinonimiškas ir lygiavertis, t. y. intranzityvinio subjekto vardininkas ir kilmininkas yra vartojami kaip morfosintaksiniai variantai⁷. Remiantis prielaida, kad esant tam tikroms semanti-

⁴ Elena Padučeva (1997: 103) neigamus intranzityvinius sakinius su neiginio kilmininku skiria į du – *egzistencinių* ir *percepinių* – sakiniių tipus. Egzistenciniai sakiniai teigiami, kad „X (daiktas) neegzistuoja tam tikroje vietoje ar apskritai pasaulyje“; percepiniams sakiniai teigiami, kad „X nėra stebėtojo percepčios lauke (rus. *неподвластное пространство Субъекта сознания*)“. Percepinių sakiniių X (subjektas) gali būti žymimas ne tik kilmininku, bet ir vardininku; egzistencinių sakiniių X (subjektas) paprastai (bet ne visada) žymimas kilmininku (t. p.: 106tt). Aldonos Paulauskienei (2001: 159) manymu, „yra tokų atvejų, kai neiginių leidžia vardininką ir kilmininką vartoti sinonimiškai. Taip esti, kai loginis subjektas nesutampa su gramatiniu veiksniu ir reiškiamas naudininku: *Ar neliko ir man koks kąsnelis (kokio kąsnelio)?*“

⁵ Darbų, skirtų neigiamų tranzityvinių ir neigiamų intranzityvinių sakiniių galininko / kilmininko ir vardininko / kilmininko skirtingam aiškinimui, apžvalgą žr. Hentschel (1992a). Dar žr. Greville G. Corbett (1986) sudarytą bibliografiją apie galininko / kilmininko vartojimą neigiamuose tranzityviniuose rusų kalbos sakiniuose.

⁶ *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* (Ambrasas, red., 1994: 587t) sakinio branduolys apibrėžiamas kaip kiekvienam sakiniiui gramatiškai būtinosis žodžių formos, t. y. tarinys (predikatas) su gramatiškai būtinomis sakinio dalimis.

⁷ Remiamasi Gerdo Hentschelio morfosintaksinių variantų samprata. *Morfosintaksiniai variantai* – tai vienoje fiksuotoje struktūrinėje pozicijoje, kuri susijusi su ta pačia situacijos perspektyva, vartoja- mos kelios (mažiausiai dvi) to paties semantinio argumento skirtingos morfosintaksinės formos, galinčios viena kitą pakeisti be reikšmės skirtumų (plačiau žr. Hentschel 1992a; 2001; plg. Valiulytė 1992: 50; Švambarytė 1992: 7t). Pasak Babby (1980a: 66tt), netgi tais atvejais, kai galima abieju

nėms ir / ar formalioms sakinio sąlygoms labiau tikėtinas, bet nebūtinas vienas ar kitas intranzityvinio subjekto linksnis, reikėtų išsiaiškinti, kas gali veikti dažnesnį vieno iš linksnių pasirinkimą konkrečiu atveju.

Toliau straipsnyje atsiribojama nuo (1) – (4) tipo sakinių ir, atsižvelgiant į kitų kalbų tyrimus ir atskirų tyréjų išvadas, konkrečiau kalbama apie semantinių (gyvas / negyvas, apibrėžtas / neapibrėžtas) ir sintaksinio (žodžių tvarkos) kriterijų koreliaciją su subjekto linksniu (5a) – (7b) tipo sakiniuose.

1. GYVUMO IR APIBRĖŽTUMO KORELIACIJA SU INTRANZITYVINIO SUBJEKTO LINKSNIU

1.0. Daugelyje tyrimų, aptariant neiginio įtaką (objekto ar subjekto) linksnio vartojimui, neretai ieškoma sąsajų tarp gyvumo (arba individualumo) bei apibrėžtumo ir negyvumo (abstraktumo) bei neapibrėžtumo⁸.

1.1. Dažnai gyvumo hierarchija skiriama pagal apibendrintą gyvumo požymį *gyvas* vs. *negyvas*. Nagrinėjant lietuvių kalbos intranzityvinio subjekto raiškos būdus pasirodė tikslingo gyvumo hierarchijos įtaką neiginio subjekto linksniui aptarti atsižvelgiant į tris skirtingas (asmens, daiktavardžio (ar daiktavardiškai vartojoamo žodžio) tipo, gyvumo požymio) hierarchijas (plačiau žr. Croft 1990: 111tt, 127tt; plg. Comrie 1989: 128, 185tt): 1, 2 ASMENS ĮVARDIS > 3 ASMENS ĮVARDIS > TIKRINIS VARDAS > GYVĄ (ASMENĮ > GYVŪNA) BŪTYBĘ ŽYMINTIS BENDRINIS DAIKTAVARDIS > NEGYVĄ (KONKRETŲ > ABSTRAKTŲ) DAIKTA ŽYMINTIS BENDRINIS DAIKTAVARDIS.

Atsižvelgiant į gyvumo arba individualumo⁹ hierarchiją teigama, kad vardininku (arba galininku neigiamuose tranzityviniuose sakiniuose) linkstama reikšti kuo gyvesnį arba individualesnį daiktavardžiu (arba daiktavardiškai vartojoamu žodžiu) žymimą referentą (plg. Babby 1980a: 11t; Timberlake 1986: 339; Behnke 2005: 88tt).

1.1.1. Iš tiesų matyti, kad, kai neigiamų intranzityvinų sakinių subjektais eina aukščiausiai gyvumo hierarchijoje esantys asmeniniai įvardžiai, nepaisant to, ar jie nurodo gyvus (asmenis, gyvūnus) ar negyvus (konkrečius, abstrakčius) daiktus, paprastai jie žymimi vardininku, pvz.:

- (8) *Norėtum pamokyt manė šio žaidimo, paskambink. Telefono numeris pas Arūną. „Vaida A. iš „Exemplum“, šis laiškas skirtas tau. Aš tavo gyvenime jau neegzistuoju, tačiau tu esi tarsi elekšyras mano sielai, klimpstančiai kasdienybės tirščiuose“.* KT

neiginio linksnių vartosena, esama tam tikrų (kartais subtilių) funkciniių sakinių skirtumų, todėl sintaksiniu požiūriu esą negalima kalbėti apie linksnių „laisvuosis variantus“ (angl. *free variation*) (dar plg. Haiman 1985: 19, 71).

⁸ Apie gyvumo ir / arba apibrėžtumo hierarchijų įtaką subjekto linksniui neigiamuose rusų kalbos intranzityviniuose sakiniuose žr. Babby (1980a); Hentschel (1992a); Behnke (2005); apie minėtų hierarchijų įtaką objekto linksniui neigiamuose tranzityviniuose sakiniuose plačiau žr. Hentschel (1992a); Ueda (1992); Mustajoki, Heino (1991); Schaller (1978); Švambarytė (1992); Timberlake (1986); plg. Holvoet (1991: 99tt). Plg. Mustajoki, Heino (1991) ir Ueda (1992) darbų kritiką in: Hentschel (1996, 1998).

⁹ Pagal gyvumo (siauraja prasme), apibrėžtumo, skaičiaus, konkretumo ir kitus požymius *individualumo* (angl. *individuation*) hierarchija skiriama Alano Timberlake (1986).

- (9) *Petroniškių kaime netoli piliakalnio buvo rastas pinigų lobis. Jis neišliko.* KT
 (10) *Dainininkas Deivis figūruoja net trijose nominacijose: geriausio atlukėjo, albumo bei dainos. „Toks dėmesys tikrai labai malonus. Manau, kad jis neatsirado be pagrindo, nes buvo pakankamai ilgai dirbama, kad atsidurčiau ten, kur dabar esu.“* KT

Subjekto pozicijoje esantis 3-iojo asm. asmeninis įvardis yra reiškiamas ne tik vardininku, bet ir kilmininku tais atvejais, kai turi žymetą daugiskaitos formą. Todėl būtų galima manyti, kad pastaruoju atveju kilmininko vartojimą greičiau lemia ne gyvumo požymis, o būtent žymėta daugiskaitos forma, plg. (11) – (13) sakinius (plg. Padučeva 1997: 112)¹⁰. Tai teigti leistų faktas, kad žemiau gyvumo hierarchijoje skiriamas tikrinis vardas paprastai reiškiamas prototipiška subjekto forma – vardininku (plg. Timberlake 1986: 339; Babby 1980a: 11t) (taip pat žr. toliau), plg. (14) – (15) sakinius.

- (11) *T. Kosciuška pavaizduotas profiliu, o prie jo kojų – sukilėliams ginklus atstojė dalgiai. A. Vivulskis sukūré ir daugiau darbų, tačiau jie neišliko.* KT
 (12) *Sunku ką nors konkrečiau pasakyti apie prostitutucią Lietuvoje XIX amžiaus pradžioje. Pirmiausia trūksta faktų. Taip yra ne tik dėl to, kad jų neišliko, bet ir todėl, kad tuo metu policijos kontrolė buvo silpna, nesudarinėti nei prostitucių, nei viešnamų sąrašai, kaip tai daryta antrojoje amžiaus pusėje.* KT
 (13) *Abu šie tariamieji prielinksnių yra verstiniai iš kaimynų slavų kalbų (vardan – senesnis, ženklan – naujesnis). Tarmėse jų nepasitaiko, ypač ženklan. Prielinksniu arba polinksniu (KKP pripažįsta tik prielinksniu) pavartotą vardan linkstama toleruoti.* KT
 (14) *Raimondas turi žmoną, vaikus, motiną. Mes privalome žinoti, kur jis būna. [...] Raimondas neatsirado ir ryta. Motinai šovė mintis pasižūrėti, ar visi sraigtasparniai savo vietose. Tačiau ji nuvažiavo ne į jų dislokavimo vietą, bet į remonto įmonę.* KT
 (15) *[Žvaigždskaitys] jai ir pranešė baisią žinią apie Juodąjį ménulį. Pamatęs Dunios išgąstį, žvaigždskaitys paaiškino, kad Juodasis ménulis kasdienėje realybėje neegzistuoja, bet vis tiek nepermaldaujamai veikia žmogaus likimą. Dunia pagalvojo apie savo Juodąją skydę, kuri tikroveje irgi neegzistavo.* KT

Tais atvejais, kai intranzityvinis subjektas reiškiamas bendriniais daiktavardžiais, pagrečiu vartojamas ir vardininkas, ir kilmininkas (plg. sakinius (5a) – (7b)). Matyti, kad neigiamame intranzityviname sakinyje gyvi bendriniai daiktavardžiai netgi dažniau žymimi neprototipišku subjekto linksniu (kilmininku) negu mažiau prototipiški subjektai – negyvi bendriniai daiktavardžiai (žr. 1 lentelę; dar žr. toliau).

¹⁰ Plg. Šukys (1998: 70; dar žr. t. p.: 100t) teigia tam tikra prasme priešingai: „neapibrėžto kiekio kilmininkas vartotinas, kai pirmą kartą pristatoma nežinomo ar nebūtino žinoti skaičiaus daiktų, reiškinį bei asmenų grupę, kartais – ir tam tikros visumos neapibrėžta dalis. [...] Kai neapibrėžta grupė skaitytojui ar klausytojui jau buvo pristatyta, toliau apie ją kalbama kaip apie apibrėžtą ir vartojamas vardininkas“. Toliau (Šukys 1998: 101) teigiama, kad „dalies (kiekio) kilmininkas dažniausiai reiškiamas daugiskaitos formą turinčiu konkrečiuoju daiktavardžiu. Paprastai tokis kilmininkas vartojamas tik tada, kai nežinomo ar nebūtino žinoti kiekio vienarūšių daiktų grupę minima pirmą kartą. Toliau apie tą grupę jau kalbame kaip apie žinomą ir vartojame vardininką. [...] Renkantis dalies kilmininką, daugiausia lemia veiksmažodžio reikšmė, nemaža – ir daiktavardžio skaičius, jo reikšmė; be to, svarbu kontekstas“.

1 LENTELĖ. GYVUMO IR BENDRINIU DAIKTAVARDŽIU REIŠKIAMO INTRANZITYVINIO SUBJEKTO LINKSNIO KORELIACIJA¹¹

GYVAS (asmuo, gyvūnas)		NEGYVAS (konkretus, abstraktus)	
NOM	56 (44 %)	NOM	224 (64 %)
GEN	71 (56 %)	GEN	125 (36 %)

Iš to, kas pasakyta, matyti, kad auksčiausiai gyvumo hierarchijoje esantys vardai (asmeniniai įvardžiai, tikriniai vardai) paprastai žymimi intranzityvinio subjekto vardininku, žemiau ir žemiausiai hierarchijoje esantys vardai gali būti žymimi tiek vardininku, tiek kilmininku. Pastaruoju atveju intranzityvinio subjekto vardininkas ir kilmininkas vartoja mi kaip morfosintaksiniai variantai.

Pripažįstant Gerdo Hentschelio (1996: 276tt) kritiką, esą neiginio linksnio aiškinimas, remiantis gyvumo hierarchija, esas tik faktų aprašymas ir būtina ieškoti kitų vieno iš neiginio linksnį pasirinkimo priežasčių, toliau aptariama apibrėžtumo ir intranzityvinio subjekto linksnio koreliacija.

1.2. Apibrėžumas, pasak Babby (1980a: 12; plg. Hentschel 1992a; Gladrov 1992: 240tt; Plungian 2003: 286t), pasako mums, kaip kalbėtojas vertina klausytojo žinias¹². Apibrėžtas vardažodis (daiktavardis ar daiktavardiškai vartojamas žodis) suprantamas kaip jau minėtas diskurse. Toks vardažodžiu žymimas referatas paprastai yra žinomas klausytojui, jis gali referentą identifikuoti ir išskirti iš kitų tos pačios klasės referentų. Tokiu vardažodžiu perteikiama jau turima, t. y. sena, informacija. Vardažodžio apibrėžtumas gali aiškėti ne tik iš kalbinio konteksto, bet ir iš situacijos ar pašnekovams bendro žinių fondo (angl. *general knowledge*). Pastaraisiais atvejais, nepaisant to, kad vardažodis nėra minimas ankstesniame kalbiname kontekste, jis yra implicitiškai „aktyvus“, t. y. numanomas iš situacijos konteksto¹³. Neapibrėžtu vardažodžiu žymimas referatas konteksto atžvilgiu yra paprastai neidentifikuojamas: tokiu vardažodžiu perteikiama nauja informacija; vardažodžiu žymimas referatas dar nežinomas klausytojui.

¹¹ Lentelės sudarytos remiantis Kauno VDU Kompiuterinės lingvistikos centro dabartinės lietuvių kalbos tekstyno duomenimis (prieiga internetu: <http://donelaitis.vdu.lt>).

¹² Plačiau apie apibrėžtumą žr. Lyons (1999a; 1999b); Givón (1978a). Christopheris Lyonsas (1999a: 253tt) apibrėžtumą aiškina kaip gramatinę kategoriją; apibrėžtumas yra identifikavimo gramatikalizacija (angl. *grammaticalization of identifiability*). Talmy Givónas (1984: 399tt, 427) priešprieš apibrėžtas vs. neapibrėžtas skiria, atsižvelgdamas į klausančiojo gebėjimą nustatyti vardažodžio referentinių apibrėžtumą (angl. *specifity*) ir referentinių tapatumą (angl. *referential identity*). Apie apibrėžtas vs. neapibrėžtas žymejimą lietuvių kalboje rašyta nedaug (žr. Ambrasas, ed., 1997: 142tt; Ambrasas, red., 1994: 174tt; Grenda 1979; Valeckienė 1986; 1998: 261tt; Rosinas 1980; Kalėdaitė 2002: 169tt; plg. Lyons 1999a: 83).

¹³ Larsas Behnke (2005: 78t), remdamasis Givóno aktualumo (angl. *topicality*) sąvoka, skiria tris jo laipsnius: nauja informacija (vardažodis pirmą kartą minimas diskurse); implicitinė informacija (daiktavardis nėra minimas ankstesniame kontekste, bet yra implicitiškai numanomas (*via asociacijas*) iš situacijos), sena informacija (ankstesniame diskurse minėtas vardažodis). Daroma išvada, kad nė vieną iš aktualumo laipsnių neturi lemiamos įtakos intranzityvinio subjekto linksnio vartojimui.

Apibrėžtumo hierarchija (APIBRĖŽTAS > NEAPIBRĖŽTAS)¹⁴ susijusi su gyvumo hierarchija: kuo gyvesnis (individualesnis) daiktas, tuo daiktą žymintis vardažodis (daiktavardis ar daiktavardiškai vartojamas žodis) yra apibrėžtesnis. Ir atvirkšciai, kuo apibrėžtesnis daiktą žymintis vardažodis, tuo mažesnė neiginio kilmininko vartojimo tikimybė (Timberlake 1986: 339, 342; plg. Babby 1980a: 60t, 67t; Paulauskienė 2001: 160, 162)¹⁵.

1.2.1. Intranzityvinio subjekto pozicijoje esantys 1 ir 2-ojo asm. asmeninių įvardžių yra inherentiskai apibrėžti; jie, kaip minėta (žr. 1.1.1.), paprastai žymimi vardininku (plg. (8) sakini)¹⁶. 3-iojo asm. asmeninių įvardžių, kurie taip pat yra apibrėžti, žymėjimą linksniu gali įtakoti skaičius: vienaskaitos 3-iojo asm. asmeninių įvardžių žymimi vardininku (plg. (9) – (10) sakinius), daugiskaitos 3-iojo asm. asmeninių įvardžių žymimi vardininku, ir kilmininku (plg. (12) – (15) sakinius) (plg. Timberlake 1986: 342).

Panašiai kaip asmeninių įvardžių vartojami ir daiktavardiškieji parodomieji įvardžiai *tas, šis* ir pan. ar šalutiniame sakinyje subjekto pozicijoje einantys santykiniai įvardžiai *kuris, kuri*, kurie taip pat yra apibrėžti: intranzityvinis subjektas neretai reiškiamas vardininku (plg. Hentschel 1992a), pvz.:

- (16) *Edvardas laukė Igno kabinete, tačiau kai šis nepasirodė, pats nuėjo į sūnaus kambarį. Ignas jau ruošesi miegoti. – Kodėl neužėjai? – paklausė tėvas. – O kam? – abejingai paklausė sūnus. – Aš pavargės.* KT
- (17) *Apaštalas, dar prieš mums žinomą I-ąjį laišką anksčiau minėtajį, buvo parašė tai bendruomenei laišką, kuris iki mūsų laikų neišliko. Laiškas Korintiečiams (II-asis) buvo parašytas Makedonijoje 57 metų rudenį.* KT

Kilmininko dažniau galima tikėtis tais atvejais, kai daiktavardiškaisiais parodomaisiais įvardžiais arba šalutiniame sakinyje subjekto pozicijoje einančiais santykiniai įvardžiai žymimas nereferentiškas daiktas (plg. (13) sakini), plg.:

- (18) *K. Regelis tai numatė dar 1922 m. gruodyje, paskelbdamas užsienio spaudoje, jog reikalangas specialistas sodininko pareigoms, nes Lietuvoje tokio neatsirado. Tuo tarpu laikinai vyresniuoju sodininku buvo paskirtas K. Grybauskas, o nuo 1924 m. – P. Martynaitis, iki tol dirbęs ūkvedžiu Fredos dvare.* KT
- (19) *Maskva pasiūlė jubiliejiniu ženklu apdovanoti ir meno darbuotojus, jeigu jie savo kūriniuose pavaizdavo tarybinės milicijos darbą.* Tokiu Lietuvoje neatsirado. KT

¹⁴ Apie apibrėžtumo hierarchiją (*apibrėžtas* vs. *neapibrėžtas*) plačiau žr. Croft (1990: 115tt).

¹⁵ Babby (1980a: 12tt; plg. Hentschel 1992a; Padučeva 1997; Behnke 2005) manymu, neiginio kilmininkas intranzityviniuose sakiniuose yra neapibrėžtumo rodiklis.

¹⁶ Atskiro dėmesio verti tokie neigiami intranzityviniai (lokatyviniai) sakiniai, kaip: *nejaugi tu vakar nebuvai namie; nejaugi taves vakar nebuvu namie*, kuriuose asmeninis įvardis (ar kitas referentiškai apibrėžtas vardažodis) gali būti žymimas vardininku arba kilmininku. Lieka klausimas, ar visada vardininkas ir kilmininkas žymi semantinius skirtumus. Jei taip, tai kokius, jei ne – kada abu linksniai gali būti vartojami kaip morfosintaksinai variantai. Plačiau apie referentiško apibrėžto subjekto, žymimo vardininku arba kilmininku, semantinius skirtumus žr. Padučeva (1992: 56tt); Borschew, Partee (2002b: 25t, 32tt; 2002c: 10t); Holvoet (2005: 3t).

- (20) *Skinnerio nuomone, negalima daryti skirtumo tarp moralų ir nemoralų visuomeninių santvarkų, tik tarp tų, kurios išliko, ir tų, kurios neišliko. Išlikimas esantis aukščiausia visuomeninė vertybė. KT*
- (21) *Vazų tapyboje užfiksuoja daug buities daiktų, kurių dėl jų neilgaamžiškumo neišliko. Tai ir aukštos lekitos, kuriose, kaip lovose, pusiau gulomis išitaisė puotaudavo graikai. KT*

Tikriniais vardais žymimi referentai paprastai būna apibrėžti; intranzityviniam subjektui žymėti dažniausiai vartojamas vardininkas (plg. (14) – (15) sakinius) (plg. Gladrov 1992: 255). Tam tikrais atvejais galimas ir neiginio kilmininkas, plg.:

- (22) *Istorikai teigia, kad prūsų materialinė kultūra buvo net aukštesnė, negu lietuvių. Bet jie neturėjo savo valstybės, tebuvo genčių samplaika. Neatsirado tarp jų Mindaugo. Galima tik pasvarstyti, kas būtų nutikę, jeigu, tarkime, Herkus Mantas būtų pasirodės istorijos arenoje ne 1260-aisiais. KT*

Čia, skirtingai nei ankstesniuose sakiniuose (14) – (15), tikriniu vardu žymimas neindividualus daiktas; sakinyje kalbama ne apie konkretną (identifikuojamą, individualų) asmenį vardu Mindaugas, o apie tai, kad tarp prūsų neatsirado tokio tipo žmogaus, kaip lietuvių karalius Mindaugas. Dėl panašių priežasčių, t. y. dėl neindividualizuojamo, nereferentiško daikto žymėjimo, neiginio kilmininku gali būti žymimas tikrinis vardas ir tuo atveju, kai jis vartojamas kartu su parodomuoju įvardžiu, plg.:

- (23) *Ji pažiūrėjė jie gal būtų pakeitę savo sprendimus. „Matyt, visai tu neturi širdies, jei su savim lyg budelis elgės“, – V. Š. raše sonete. Deja, neatsirado tokio Hamleto, drėsau, aikštingo pranašo-filosofo. Katalikui klausimas „būti ar nebūti“ yra išspręstas. Būti! KT*

Apibrėžtumo požiūriu asmeniniams įvardžiams ir tikriniam vardams didžiausią priešpriešą sudaro abstrakčius daiktus žymintys bendriniai daiktavardžiai, kurie dažnai yra neapibrėžti. Pastaruoju atveju galima būtų galima tikėtis dažno neiginio kilmininko (plg. Gladrov 1992: 255). Bet, kaip matyti iš sakinių (24) – (25), vartojamas tiek vardininkas, tiek neiginio kilmininkas (dar plg. (7a) – (7b) sakinius): prototipiškas subjekto linksnis – vardininkas – vartojamas netgi dažniau nei kilmininkas¹⁷. Plg.:

- (24) *Atrodytų, anoks įvykis – versle kasdien žlunga daugybė derybų ir nutrūksta šimtai sandorių. Tačiau šikart Lietuvoje vos nekilo panika. Pirmiausia dėl to, kad viskas, kas susiję su „Mažeikių nafta“, sukelia kone tokias pat aistras kaip ir artejančios Kalėdos. KT*
- (25) *Jau kitą savaitę ketinama skelbtį privalomajį oficialų pasiūlymą supirkti likusias Kauno alaus daryklos akcijas. Nors rinkoje nekilo panikos, vertybinių popierių makleriai intensyviai svarsto, kiek už akciją mokės Estijos holdingas. KT*

¹⁷ Abstrakčius daiktus žymintys bendriniai daiktavardžiai Nom žymimi 97 (61%) sakiniuose, o GEN – 62 (39%) sakiniuose.

Neigiamuose intranzityviniuose sakiniuose vardininkas ir neiginio kilmininkas vartojami pagrečiui ir tais atvejais, kai abstrakčius daiktus žymintys bendriniai daiktavardžiai konteksto atžvilgiu yra apibrėžti, plg.:

- (26) *Ar kapitonui Henrikui Žalandauskui niekada nebuvo kilusi mintis viską čia mesti ir liki ten, kur vertinamas žmogaus darbas? Ne, sako jis, tokia mintis nekilo. Kapitonas tikina nesuprantąs, kodėl žmonės palieka Lietuvą.* KT
- (27) *Betgi ji baisiausiai supyks, ims bartis, egoiste mane vadinti. Reikia laukti progos, kad ji nemaitytų, negirdėtų. O tokia proga vis nepasitaiko.* KT
- (28) *Bet lietuvių gyvenamose žemėse dar buvo likę pagonybės reliktų. Tad ir iškilo patiemis lietuviams klausimas, kas gi jie esą. Tokio klausimo nekilo, pavyzdžiuui, lenkams, nes jie savoje valstybėje tada sudarė daugumą, o iki Reformacijos beveik visi Lenkijos gyventojai buvo lenkai.* KT

Tik neiginio kilmininko galima būtų tikėtis su abstrakčius daiktus žyminčiu neigiamuoju neapibrėžiamuoju įvardžiu *niekas* (plg. Hentschel 1992a). Bet, kaip matyti iš sakinių (29) – (30), vartojamas ne tik intranzityvinio subjekto kilmininkas, bet ir vardininkas, plg.:

- (29) *Žinojau, kad rizikuju. Tačiau baimė, atsakomybė – viskas dingsta, kai užeina noras vogti. Niekas neegzistuoja.* KT
- (30) *Kūrybai turi atiduoti didžiąją dalį savęs, savo jausmų ir išgyvenimų. „Kurdamas tarsi atsiduri savame pasaulyje, o aplink tave nieko neegzistuoja“, – tikina A. Deltuva.* KT

Panašiai kaip apibrėžti ir neapibrėžti abstrakčius daiktus žymintys bendriniai daiktavardžiai (ar neapibrėžiamasis įvardis *niekas*) reiškiami apibrėžti ir neapibrėžti gyvus (asmenis, gyvūnus) ir negyvus (konkrečius) daiktus žymintys bendriniai daiktavardžiai. Matyti, kad nepaisant apibrėžtumo ir gyvumo vartojamas tiek vardininkas, tiek kilmininkas (dar žr. (5a) – (6b) sakinius), plg.:

- (31) *Prietaisas, skirtas demonstruoti planetų su palydovais judėjimui apie Saulę, taigi pagal M. Koperniko sistemą. Iki mūsų dienų šis įdomus prietaisas neišliko. Vélesniais laikais mokymui įsigytas kitas, kurį dabar galima pamatyti universiteto bibliotekos Mokslo muziejuje.* KT
- (32) *Jis bando polemizuoti su kai kuriais Cicerono teiginiiais, išdėstytais veikale „Apie oratoria“. Viso šio Cezario veikalo neišliko, o iš jo fragmentų galima spręsti, kad Cesaris buvo griežtas analogijos kalboje šalininkas, bandęs nustatyti vieningas lotynų k. formas.* KT
- (33) *Bet koks egzistavimas prasideda Laike: kol neegzistuoja daiktas, negali egzistuoti ir jo laikas.* KT
- (34) *Aš taip norėčiau būti rytoj Jūsų spektaklyje, kad ryžtuosi paskutinei priemonei – trukdyti Jus. Tikra bėda, kad teatre man neatsirado bilieto... Rašau dėl visa ko ir prašau atleisti mano grynai vaikišką įkyrumą. Dvasia ištikimas J. Baltrušaitis. P. S. Atsakymo rytoj atsiūsiu žmogų.* KT

Iš to, kas pasakyta, matyti, kad žymėtuose neigiamuose intranzityviniuose sakiniuose prototipiškas subjekto žymėjimas vardininku būdingas tais atvejais, kai sub-

jeiktas reiškiamas prototipiškai: apibrėžtais asmeniniais įvardžiais (ypač 1 ir 2-ojo asm.), tikriniais vardais. Regis, esama polinkio vartoti neiginio kilmininką, kai tikriniu vardu (žr. (22) sakini), parodomuoju įvardžiu (žr. (18) – (19) sakinius) ar parodomuoju įvardžiu su tikriniu vardu (žr. (23) sakini) arba su bendriniu daiktavardžiu žymimas objektas yra neindividualus, nereferentiškas¹⁸. Kai intranzityvinis subjektas kategorinių savybių atžvilgiu yra mažiau prototipiškas (t. y. jo raiškai nebūdingas inherentinis apibrėžtumas), jis gali būti reiškiamas tiek tipišku, tiek netipišku subjekto linksniu, t. y. gyvus ar negyvus daiktus žymintys bendriniai daiktavardžiai reiškiami sinonimiškai ir vardininku, ir neiginio kilmininku¹⁹. Tada konteksto atžvilgiu abiem intranzityvinio subjekto linksniais gali būti žymimas ir apibrėžtas, ir neapibrėžtas daiktavardis. Matyt, kad vardininku linkstama žymėti apibrėžtą (gyvą, negyvą) bendrinį daiktavardį, o kilmininku – neapibrėžtą (žr. 2a lentelę) (plg. toliau). Tiesa, ten, kur kilminiko būtų galima tikėtis labiausiai, t. y. su mažiausiai tipiškais subjektais – abstrakčius neapibrėžtus daiktus žyminciais bendriniais daiktavardžiais, jo vartojimo tendencijos yra mažesnės (plg. 2b lentelę). Vadinas, galima manyti, kad neapibrėžtą bendrinį daiktavardį lietuvių kalboje greičiausiai linkstama žymėti ne tik morfološkai (linksniu), bet ir kitais būdais (plg. Gladrov 1992: 242tt).

2A LENTELĖ. GYVUMO IR APIBRĖŽTUMO KORELIACIJA SU BENDRINIU DAIKTAVARDŽIU REIŠKIAMO INTRANZITYVINIO SUBJEKTO LINKSNIU

	GYVAS (asmuo, gyvūnas)		NEGYVAS (konkretus, abstraktus)	
	NOM	GEN	NOM	GEN
<i>apibrėžtas</i>	36 (71 %)	15 (29 %)	<i>apibrėžtas</i>	130 (73 %)
<i>neapibrėžtas</i>	13 (22 %)	45 (78 %)	<i>neapibrėžtas</i>	57 (49 %)

¹⁸ Šiuo klausimu straipsnyje daryti konkretesnes išvadas nesinorėtų, viena vertus, dėl negausios empirinės medžiagos, kita vertus, referentišumo įtaką intranzityvinio subjekto linksniui derėtų konkrečiau panagrinėti ir tai atvejais, kai subjektas reiškiamas mažiau ar mažiausiai prototipiškomis priemonėmis – gyvus (asmenis bei gyvūnus) ar negyvus daiktus žyminciais bendriniais daiktavardžiais. Tačiau tai nėra šio straipsnio tikslas.

¹⁹ Nepaisant to, intranzityvinio subjekto vardininkas ne visada keičiamas kilmininku ar atvirkščiai. Esama atvejų, kai vieno iš linksnių vartojimą lemia kontekstas, sintaksinė distribucija ir pan., pvz.: [Varšui] buvo pavesta slapsa užduoti perduoti Skirgailos grasinimus Vytautui: „tu saugokis manęs, o aš tavęs“. Atrodo, kad niekur kitur *neišliko* užfiksotas šio torno, Varšo, *vardas*. KT. Vargu ar īmanoma (bent jau stilistiskai) penkis kilmininkus vartoti pagrečiu, plg.: *Atrodo, kad niekur kitur neišliko užfiksuoto šio torno, Varšo, vardo?*.

**2B LENTELĖ. GYVUMO IR APIBRĖŽTUMO KORELIACIJA SU
BENDRINIU DAIKTAVARDŽIU REIŠKIAMO INTRANZITYVINIO
SUBJEKTO LINKSNIU**

GYVAS (asmuo, gyvūnas)		NEGIVAS (konkretus)		NEGIVAS (abstraktus)				
NOM	GEN	NOM	GEN	NOM	GEN			
<i>apibrėžtas</i>	36 (71%)	15 (29%)	<i>apibrėžtas</i>	79 (77%)	24 (23%)	<i>apibrėžtas</i>	51 (69%)	23 (31%)
<i>neapibrėžtas</i>	13 (22%)	45 (78%)	<i>neapibrėžtas</i>	11 (35%)	20 (65%)	<i>neapibrėžtas</i>	46 (54%)	39 (46%)

1.3. Tai, kas iki šiol pasakyta apie intranzityvinio subjekto neiginio linksnį, galima pavaizduoti taip:

NOM	>	NOM / GEN
<i>ASMENINIS JVARDIS / TIKRINIS VARDAS</i>	>	<i>GYVO / NEGIVO DAIKTO BENDRINIS DAIKTAVARDIS</i>
<i>APIBRĖŽTAS</i>	>	<i>APIBRĖŽTAS / NEAPIBRĖŽTAS</i>

**2. ŽODŽIŲ TVARKOS IR INTRANZITYVINIO
SUBJEKTO LINKSNO KORELIACJA**

2.1. Nežymėta žodžių tvarka lietuvių kalbos intranzityviniuose sakiniuose yra SV²⁰. Prototipiškas subjektas eina sakinių pradžioje, reiškiamas asmeninių jvardžių (ypač 1 ir 2-ojo asm.) ir tikrinių vardų vardininku (Hentschel 1993: 105; 1992b: 238)²¹. Parastai prototipišku subjektu reiškiamą seną informaciją: duotą, jau žinomą (apibrėžtą) informaciją linkstama sakyti pirma naujos, nežinomos (neapibrėžtos) informacijos.

Remiantis šiais teiginiais, kyla klausimas, ar tais atvejais, kai neigiamuose intranzityviniuose sakiniuose subjektas iš principo gali būti reiškiamas morfosintaksiniais (vardininko, kilmininko) variantais, vardininkas (kuriuo, kaip minėta, linkstama žymėti apibrėžtus daiktavardžius) dažniau eina sakinių pradžioje, t. y. prototipiškoje subjekto pozicijoje²². Kitaip tariant, ar tais atvejais, kai intranzityvinis subjektas reiškiamas apibrėžtus bendrinius daiktavardžius žyminčiu vardininku, žodžių tvarka sakinyje yra nežymėta – SV.

²⁰ Plg. „Aktualiai skaidomuose sakiniuose, kurių branduolių sudaro S ir V, vyraujanti ir neutrali yra žodžių tvarka SV“ (Ambrasas, red., 1994: 648).

²¹ Dar apie prototipiškus subjekto požymius žr.: Givón (1984: 145–168, 422; 1990: 960); Keenan (1976); plg. Comrie (1989: 107, 110–122, 128tt); Sasse (1982).

²² Apie žodžių tvarkos įtaką neigiamu tranzityvinių sakinių objektui žr.: Mustajoki, Heino (1991: 194tt); Hentschel (1992a; 1992b: 240tt); Švambarytė (1992: 11tt; 1998: 55tt); plg. Oginskienė (1979).

Turimi duomenys rodo, kad iš tiesų apibrėžtą gyvą ar negyvą bendrinį daiktavardį, žymimą vardininku, linkstama sakyti predikato prepozicijoje. Kita vertus, ne ką rečiau sakinio pradžioje atsiduria ir apibrėžtas bendrinio daiktavardžio kilmininku žymimas gyvas ar negyvas daiktas (žr. 3 lentelę).

3 LENTELĖ. ŽODŽIŲ TVARKOS IR APIBRĖŽTO INTRANZITYVINIO SUBJEKTO ŽYMĖJIMO LINKSNIU KORELIACIJA

APIBRĖŽTAS GYVAS (asmuo, gyvūnas)		APIBRĖŽTAS NEGYVAS (konkretus, abstraktus)			
	SV	VS	SV		
NOM	28 (78 %)	8 (22 %)	NOM	102 (78 %)	28 (22 %)
GEN	11 (73 %)	4 (27 %)	GEN	28 (60 %)	19 (40 %)

Remiantis tuo, kad apibrėžtas vardininku ir kilmininku reiškiamas bendrinis daiktavardis dažniausiai eina predikato prepozicijoje, darytina prielaida, kad neapibrėžtas vardažodis dažniau pasakomas predikato postpozicijoje (VS). Matyti, kad neapibrėžtą bendriniu daiktavardžiu žymimą gyvą ar negyvą daiktą, nepaisant to, ar jis reiškiamas intranzityvinio subjekto vardininku, ar kilmininku, linkstama sakyti po predikato, t. y. sakiniui būdingesnė VS žodžių tvarka (žr. 4 lentelę).

4 LENTELĖ. ŽODŽIŲ TVARKOS IR NEAPIBRĖŽTO INTRANZITYVINIO SUBJEKTO ŽYMĖJIMO LINKSIU KORELIACIJA

NEAPIBRĖŽTAS GYVAS (asmuo, gyvūnas)		NEAPIBRĖŽTAS NEGYVAS (konkretus, abstraktus)			
	SV		VS		
NOM	3 (23 %)	10 (77 %)	NOM	15 (26 %)	42 (74 %)
GEN	13 (29 %)	32 (71 %)	GEN	13 (22 %)	46 (78 %)

Taigi lietuvių kalbos duomenys patvirtina Babby (1980a: 115tt; 1980b: 227tt) mintį, esą neigiamuose intranzityviniuose sakiniuose su neiginio kilmininku žodžių tvarka atspindi apibrėžtos vs. neapibrėžtos informacijos žymėjimą: jei saknio modelis yra S_{Gen} V, intranzityvinio subjekto kilmininku žymima apibrėžta informacija, jei saknio modelis VS_{Gen} – tuomet intranzityvinio subjekto kilmininkas žymi neapibrėžtą informaciją. Tačiau duomenys rodo, kad neigiamuose intranzityviniuose sakiniuose su subjekto vardininku žodžių tvarka taip pat koreliuoja su apibrėžtos vs. neapibrėžtos informacijos žymėjimu: jei saknio modelis yra S_{Nom} V, intranzityvinio subjekto vardininku dažniausiai pasakoma apibrėžta informacija, jei saknio modelis VS_{Nom} –

intranzityvinio subjekto vardininku paprastai pasakoma neapibrėžta informacija. Kitai tariant, lietuvių kalbos neigamuose intranzityviniuose sakiniuose apibrėžtumas / neapibrėžtumas glaudžiai susijęs su žodžių tvarka. Būtų galima teigti, kad teksto informacinės struktūros atžvilgiu neigiamų intranzityvinių sakinių žodžių tvarka nėra visiškai laisva.

Kai sakinyje apibrėžtumo / neapibrėžtumo požiūriu vartojama žymėta žodžių tvarka, tuomet dažniau atitinkamai pasirenkamas vardininkas arba kilmininkas (žr. 5 lentelę). Kitai tariant, pagal izomorfizmo principą matyti polinkis viena linksnio forma koduoti vieną turinį, kita forma – kitą.

5 LENTELĖ. ŽODŽIŲ TVARKOS BEI APIBRĖŽTUMO / NEAPIBRĖŽTUMO IR INTRANZITYVINIO SUBJEKTO ŽYMĖJIMO LINKSNIU KORELIACIJA

Sakinio modelis	NOM	GEN
S_{def} V	130 (77 %)	39 (23 %)
S_{indef} V	18 (41 %)	26 (59 %)
VS_{def}	36 (61 %)	23 (39 %)
VS_{indef}	52 (40 %)	78 (60 %)

3. BAIGIAMOSIOS PASTABOS

Apibendrinant tai, kas pasakyta, galima teigti, kad tais atvejais, kai neigamuose intranzityviniuose sakiniuose subjektas iš princiopo gali būti reiškiamas morfosintaksiniai vardininko ir kilmininko variantais, vieno iš linksnių pasirinkimui gali turėti įtakos keletas ar keliolika veiksnių: vieną įtaka linksniui konkrečiu vartojimo atveju yra didesnė, kitų – mažesnė. Čia trumpai aptarti semantinis ir sintaksinis kriterijai leidžia daryti tokias negalutines išvadas:

(i) Kategorinių savybių atžvilgiu prototipiški subjektai žymimi vardininku, išskyrus atvejus, kai linksnio pasirinkimą lemia kiti kriterijai, pavyzdžiui, skaičiaus, referentiškuo ir pan. Kategorinių savybių atžvilgiu mažiau prototipiški intranzityviniai subjektai gali būti reiškiami vardininko ir kilmininko morfosintaksiniai variantais, tačiau dažnesnis vieno linksnio vartojimas greičiau veikiamas ne gyvumo, o kitų požymių.

(ii) Dažnesnis vieno iš intranzityvinio subjekto linksnių vartojimas iš dalies koreliuoja su apibrėžtumu ir žodžių tvarka sakinyje. Esama polinkio apibrėžtumo ir formaliu požiūriu nežymėtuose sakiniuose vartoti intranzityvinio subjekto vardininką, ir atvirkščiai. Sakiniuose, kuriuose apibrėžtas arba neapibrėžtas bendrinis daiktavardis eina jam netipiskoje (atitinkamai VS_{def} ar S_{indef} V) pozicijoje, linkstama vardininką pirmuoju, o kilmininką antruoju atveju pasirinkti apibrėžtumo vs. neapibrėžtumo diakritiniam žymėjimui.

ŠALTINIAI

KT – Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Kompiuterinės lingvistikos centro dabartinės lietuvių kalbos tekstynas (prieiga internetu: <http://donelaitis.vdu.lt>).

LITERATŪRA

- AMBRAZAS, V., red., 1994: *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- AMBRAZAS, V., ed., 1997: *Lithuanian Grammar*, Vilnius: Baltos lankos.
- BABBY, L. H. 1980a: *Existential sentences and Negation in Russian*, Ann Arbor: Karoma.
- BABBY, L. H. 1980b: Word Order, Case and Negation in Russian Existential sentences. In: Chvany, C. V., Brecht, R. D., eds., *Morphosyntax in Slavic*, Columbus: Slavica Publishers.
- BALKEVIČIUS, J. 1963: *Dabartinės lietuvių kalbos sintaksė*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- BEHNKE, L. 2005: A discourse-functional perspective on the nominative-genitive-variation in Russian negated existential sentences. *Zeitschrift für Slawistik* 50 (1), 75–94.
- BORSCHEV, V., PARTEE, B. H. 2002a: Existential sentences, BE, and the Genitive of Negation in Russian. www-unix.oit.umass.edu/~partee/docs/ancy4.pdf
- BORSCHEV, V., PARTEE, B. H. 2002b: The Russian Genitive of Negation in Existential sentences: The Role of Theme-Rheme Structure Reconsidered. www-unix.oit.umass.edu/~partee/GenNegTravaux.PDF
- BORSCHEV, V., PARTEE, B. H. 2002c: Genitive of Negation and Scope of Negation in Russian Existential sentences. www-unix.oit.umass.edu/~partee/docs/Partee-BorschewFASL10.pdf
- BRECHT, R. D., LEVINE, J. S., eds., 1986: *Case in Slavic*, Columbus: Slavica Publishers.
- COMRIE, B. 1989: *Language Universals and Linguistic Typology. Syntax and Morphology*, 2nd ed., Oxford: Basil Blackwell.
- CORBETT, G. G. 1986: The Use of the Genitive or Accusative for Direct Object of Negated Verbs in Russian: A Bibliography. In: Brecht & Levine 1986, 361–371.
- CROFT, W. 1990: *Typology and Universals*, Cambridge etc.: University Press.
- GIVÓN, T. 1978a: Definiteness and Referentiality. In: Greenberg, J. H. e.a., eds., *Universals of Human Language*. Vol. 4: *Syntax*, Stanford: University Press, 291–330.
- GIVÓN, T. 1984, 1990: *Syntax. A functional-typological introduction*. Vols. 1–2, Amsterdam: John Benjamins.
- GLADROV, V. 1992: Определенность / неопределенность. In: Бондарко, А. В., ред., *Теория функциональной грамматики. Субъектность. Объектность. Коммуникативная перспектива высказывания. Определенность / неопределенность*, Санкт-Петербург: Наука, 232–266.
- GRENDĀ, Č. 1979: Apibrėžtumo / neapibrėžtumo požymiu opozicija veiksmažodžių konstrukcijose su daiktavardžiu. *Kalbotyra* 30 (1), 32–38.
- HAIMAN, J. 1985: *Natural Syntax: Iconicity and erosion*, Cambridge etc.: University Press.
- HENTSCHEL, G. 1991: Drei Strategien zur Verdeutlichung der Subjektrolle in russischen Sätzen: Zu Variation und Wandel im Russischen und zur typologischen Differenzierung slavischer Sprachen. In: Klein, E., Duteil, F. P., Wagner, K. H., Hrsg., *Betriebslinguistik und Linguistikbetrieb*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 297–309.
- HENTSCHEL, G. 1992a: *Konstanten der Kasusvariation. Zum Nominativ-Instrumental- und Akkusativ-Genitiv-Wechsel im Russischen*. Habilitationsschrift, Göttingen. [Rankraštis.]
- HENTSCHEL, G. 1992b: Zum Einfluß der Konstituentenfolge auf die Kasuswahl im Russischen. *Lingua* 87, 231–255.
- HENTSCHEL, G. 1993: Haben Kasus Bedeutungen oder sind sie diakritische Kategorie? *Zeitschrift für Slavische Philologie* 43 (1), 97–112.
- HENTSCHEL, G. 1996: О квантитативных препятствиях на пути к качеству: Замечания к: Mustajoki, A., Heino, H., Case Selection for the Direct Object in Russian Negative Clauses, Helsinki, 1991 (Slavica Helsingiensia, 9). *Russian Linguistics* 20, 265–281.

- HENTSCHEL, G. 1998: [Rec.], Ueda, M.: The Interaction between Clause-level Parameters and Context in Russian Morphosyntax: Genitive of Negation and Predicative Adjectives, München: Verlag Otto Sagner, 1992 (Slavistische Beiträge, 295). *Russian Linguistics* 22, 333–340.
- HENTSCHEL, G. 2001: On defining „variable marking“ or „marking variation with nominal groups“. In: Boeder, W., Hentschel, G., Hrsg., *Variierende Markierungen von Nominalgruppen in Sprachen unterschiedlichen Typs*, Oldenburg: BiS (Studia Slavica Oldenburgen, 4), 15–28.
- HOLVOET, A. 1991: *Transitivity and Clause Structure in Polish: A Study in Case Marking*, Warszawa, Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy. (Prace Slawistyczne, 95.)
- HOLVOET, A. 2005: Intransitivityvinių sakinių tipai: egzistenciniai, lokatyviniai ir posesyviniai sakiniai. www.lki.lt/php/files/intransityv.pdf
- JABLONSKIS, J. 1957: *Rinktiniai raštai* 1, sudarė J. Palionis, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- KALÉDAITĖ, V. 2002: *Existential sentences in English and Lithuanian: a contrastive study*, Frankfurt am Main etc.: Peter Lang. (European University Studies, Series XXI: Linguistics, 248.)
- KEENAN, E. 1976: Toward a universal definition of „subject“. In: Li, Ch. N., ed., *Subject and Topic*, New York: Academic Press, 303–333.
- LABUTIS, V. 1998: *Lietuvių kalbos sintaksė*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- LYONS, C. 1999a: *Definiteness*, Cambridge: Cambridge University Press.
- LYONS, C. 1999b: Definiteness. In: Brown, K., Miller, J., eds., *Concise Encyclopedia of Grammatical Categories*, Amsterdam etc.: Elsevier, 125–132.
- MUSTAJOKI, A., HEINO, H. 1991: *Case Selection for the Direct Object in Russian Negative Clauses*, Helsinki. (Slavica Helsingiensia, 9.)
- OGINSKIENĖ, E. 1979: Galininko vartojimas vietoj neiginio kilmininko. *Kalbos kultūra* 35, 25–31.
- PADUČEVA, E. V. 1992: О семантическом подходе к синтаксису и генитивном субъекте глагола быть. *Russian Linguistics* 16 (1), 53–63.
- PADUČEVA, E. V. 1997: Родительный субъект в отрицательном предложении: синтаксис или семантика. *Вопросы языкоznания* 1997 (2), 101–116.
- PAULAUŠKIENĖ, A. 1983: *Lietuvių kalbos morfologijos apybraiža*, Kaunas: Šviesa.
- PAULAUŠKIENĖ, A. 1994: *Lietuvių kalbos morfologija: Paskaitos lituanistams*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- PAULAUŠKIENĖ, A. 2001: *Lietuvių kalbos kultūra*, Kaunas: Technologija.
- PLUNGIAN, V. A. 2003: *Общая морфология: Введение в проблематику*, Москва: Эдиториал УРСС.
- ROSINAS, A. 1980: Dar kelios mintys dėl baltų kalbų artikelio, arba artroido. *Kalbotyra* 31 (1), 96–98.
- SASSE, H.-J. 1982: Subjektprominenz. In: Heinz, S., Wandruszka, U., Hrsg., *Fakten und Theorien: Beiträge zur Romanischen und Allgemeinen Sprachwissenschaft*, Tübingen, 267–286.
- SCHALLER, H. W. 1978: *Das direkte Objekt in verneinten Sätzen des Russischen*, Frankfurt am Main etc.: Peter Lang. (Symbolae Slavicae, 5.)
- SIRTAUTAS, V., GRENDĀ, Č. 1988: *Lietuvių kalbos sintaksė*, Vilnius: Mokslas.
- ŠUKYS, J. 1998: *Lietuvių kalbos linksniai ir prielinksniai: vartosena ir normos*, Kaunas: Šviesa.
- ŠVAMBARYTĖ, J. 1992: *Correlation of Genitive and Accusative in the Collections of Folk-lore of J. Basanavičius*. Thesis of candidate of philology, Vilnius.
- ŠVAMBARYTĖ, J. 1998: Objekto galininko ir kilmininko linksnių kaita prie neiginio J. Basanavičiaus publikuotuose pasakojamosios tautosakos rinkiniuose. *Lituanistica* 3 (35), 53–60.
- TIMBERLAKE, A. 1986: Hierarchies in the Genitive of Negation. In: Brecht & Levine 1986, 339–359.
- UEDA, M. 1992: *The Interaction between Clause-level Parameters and Context in Russian Morphosyntax: Genitive of Negation and Predicative Adjectives*, München: Verlag Otto Sagner. (Slavistische Beiträge, 295.)
- ULVYDAS, K., red., 1976: *Lietuvių kalbos gramatika* 3. *Sintaksė*, Vilnius: Mokslas.

- VALECKIENĖ, A. 1986: Apibrėžtumo / neapibrėžtumo kategorija ir pirminė įvardžiuotinių būdvardžių reikšmė. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 25, 168–188.
- VALECKIENĖ, A. 1998: *Funkcinė lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- VALIULYTĖ, E. 1992: Iš sintaksinės sinonimikos. *Lituanistica* 4 (12), 50–55.

Loreta Seménienė

Gauta 2005 03 29

Lietuvių kalbos institutas

P. Vileišio g. 5, 10308 Vilnius, Lietuva

loreta@lki.lt